

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

**Методичні рекомендації
до практичних завдань
для студентів спеціальності
291 "Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії"
першого (бакалаврського) рівня**

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2021**

УДК 339.9.01(07.034)

Т33

Укладач Д. С. Коротков

Затверджено на засіданні кафедри міжнародного бізнесу та економічного аналізу.

Протокол № 5 від 17.11.2020 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Теорія міжнародних відносин [Електронний ресурс] : методичні рекомендації до практичних завдань для студентів спеціальності 291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії" першого (бакалаврського) рівня / уклад. Д. С. Коротков. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. – 41 с.

Подано практичні завдання за основними темами навчальної дисципліни та методичні рекомендації до їхнього виконання з метою закріплення знань, формування вмінь і навичок студента. Методичні рекомендації складено для поглибленого вивчення лекційного матеріалу, надання допомоги студентам під час самостійної роботи.

Рекомендовано для студентів спеціальності 291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії" першого (бакалаврського) рівня.

УДК 339.9.01(07.034)

© Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2021

Вступ

Поглиблення та динаміка процесів взаємозалежності й на глобальному, й на регіональному рівнях зумовлює зростання впливу міжнародного середовища, світової політики на внутрішньосупільні процеси. Взаємовплив і взаємопроникнення внутрішньої та зовнішньої політики держав вимагає поглибленого теоретичного осмислення сучасних міжнародних процесів, їхньої специфіки та закономірностей впливу на суспільно-політичне життя українського суспільства. Вивчення теорії дозволяє сформуванню наукового підходу щодо дослідження міжнародних відносин. Навчальна дисципліна "Теорія міжнародних відносин" передбачає вивчення процесів зародження науково-теоретичної думки в галузі міжнародних відносин, формування основних традицій досліджень. Основна увага приділяється розгляду сучасних теоретичних концепцій в їхньому розвитку.

Мета навчальної дисципліни – отримання початкових цілісних уявлень про складний і суперечливий, але єдиний і нерозривний процес розвитку сучасної світової політичної системи на основі вивчення основних концепцій і підходів, а також ключових проблем, наявних у світовій політиці. Викладання цієї навчальної дисципліни формує у студентів систему знань про базові структури та суб'єкти, глобальні або стратегічні напрями, найважливіші закономірності та принципи життєдіяльності, функціонування і еволюції сучасної світової спільноти в контексті еволюції теоретичних концепцій міжнародних відносин.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни є розкриття змісту ключових понять і концептуальних підходів, на яких ґрунтується вивчення сучасних міжнародних відносин, а також ознайомлення і засвоєння здобувачами вищої освіти уявлень про найбільш загальні та широко поширені методи, які необхідні для систематичного аналізу міжнародних процесів.

Навчальна дисципліна "Теорія міжнародних відносин" є базовою навчальною дисципліною та вивчається згідно з навчальним планом підготовки фахівців освітнього рівня "бакалавр" спеціальності 291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії" всіх форм навчання.

У затвердженому Міністерством освіти і науки України стандарті вищої освіти за спеціальністю 291 "Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії" для першого (бакалаврського) рівня вищої

освіти (наказ № 1002 від 04.08.2020 р.) міститься вичерпний перелік загальних і спеціальних (фахових) компетентностей, яких має набути випускник програми. Навчальна дисципліна "Теорія міжнародних відносин" частиною свого змісту відповідає за формування таких спеціальних компетентностей: здатність виокремлювати ознаки та тенденції розвитку, розуміти природу, динаміку, принципи організації міжнародних відносин, суспільних комунікацій та/або регіональних студій; здатність оцінювати стан та напрями досліджень міжнародних відносин та світової політики у політичній, економічній, юридичній науках, у міждисциплінарних дослідженнях.

Програма навчальної дисципліни "Теорія міжнародних відносин" містить два змістових модуля і дванадцять тем, які охоплюють теоретичні питання еволюції та розвитку міжнародних відносин. Технологічною картою навчальної дисципліни передбачено практичні заняття. Це форма навчального заняття, за якої викладач організовує детальний розгляд здобувачами вищої освіти окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички у їхньому практичному застосуванні шляхом виконання студентом, відповідно до сформульованих завдань. До виконання практичних завдань на практичних заняттях розроблено методичні рекомендації, які розкривають тематику та плани проведення семінарських занять із переліком рекомендованої літератури.

1. Рекомендації до практичних занять

Змістовий модуль 1

Інституціоналізація теорії міжнародних відносин у контексті становлення її основних парадигм

Тема 1. Теорія міжнародних відносин: предмет, об'єкт, методи дослідження

Теоретичні питання:

- 1.1. Поняття "міжнародні відносини".
- 1.2. Співвідношення понять "міжнародні відносини", "світова політика", "зовнішня політика".
- 1.3. Специфіка міжнародних відносин, їхня ґенеза.
- 1.4. Умови зародження теорії міжнародних відносин як самостійної дисципліни на початку ХХ ст.

Література: основна [1 – 3], додаткова: [4; 5; 9 – 13].

Завдання 1.1. Співвіднесіть поняття "міжнародні відносини" і "світова політика" належить до вузлових категорій теорії міжнародних відносин. Як відрізнити світову політику від міжнародних відносин ?

Методичні рекомендації до виконання завдання 1.1

Методологічно коректно проводити розмежування предметних полів світової політики та міжнародних відносин. У політологічному науковому дискурсі міркування про концепції світової політики проявляється у вигляді п'яти головних тез.

1. *Епістемологія.* Світова політика характеризується новим якісним станом міжнародного середовища, в якій діють суб'єкти міжнародної взаємодії – як традиційні (держави), так і нові (всі інші). Ця теза є основною, оскільки тільки вона дозволяє теоретично коректно дистанціюватися від ототожнення світової політики з традиційними міжнародними відносинами епохи до початку 1990-х рр. ХХ ст. Наприклад, саме через новий стан міжнародного середовища за зовнішньої схожості міжнародних умов (низька ймовірність ядерного конфлікту) у 1970-х рр., з одного боку, і потім у 1990-х, з іншого найсильніші країни світу ставилися одна до одної абсолютно по-різному.

2. *Параметр якості міжнародного середовища.* Специфіка новизни визначається тим, що характеристики стану міжнародного середовища стали і продовжують ставати важливішими, ніж характеристики поведінки окремих, навіть найсильніших акторів. З світополітичного погляду ключові параметри міжнародного середовища – характер еволюції систем озброєнь і швидкість поширення технологій їхнього виробництва, транснаціоналізація світової економіки, формування всесвітнього віртуального простору, екологічна взаємозалежність.

3. *Гносеологія.* Процес ущільнення міжнародного середовища пов'язаний з глобалізацією. За визначенням, глобалізація – це процес становлення нової якості міжнародного середовища, а світова політика – його результат. З гносеологічного погляду світова політика в певному сенсі – сучасний етап розвитку того, що ми звикли називати системою міжнародних відносин, маючи на увазі під ними переважно відносини між державами.

4. *Відмінності об'єктів.* Оскільки пошук визначення світової політики неминуче йде в контексті її зіставлення з міжнародними відносинами, доречно провести "інвентаризацію" відмінностей об'єкта вивчення світової політики, з одного боку, і традиційної науки про міжнародні відносини – з іншого

5. *Визначення.* Отже, міжнародні відносини є системою економічних, політичних, соціальних, дипломатичних, правових, військових та культурних зв'язків і взаємодій, які виникають між суб'єктами світового співтовариства. Однак не всі взаємовідносини між народами, державними організаціями мають політичний характер. Світова політика, як ядро міжнародних відносин, є політичною діяльністю суб'єктів міжнародного права (держав, міжурядових та неурядових організацій, спілок тощо) пов'язана з вирішенням питань війни та миру, забезпечення загальної безпеки, охорони навколишнього середовища, подолання відсталості й убогості, голоду та хвороб. Світова політика спрямована на вирішення питань виживання і прогресу людської спільноти, вироблення механізмів узгодження інтересів суб'єктів світової політики, запобігання та вирішення глобальних і регіональних конфліктів, створення справедливого порядку в світі. Вона є важливим фактором стабільності, миру та розвитку рівноправних міжнародних відносин.

Завдання 1.2. Наведіть умови зародження теорії міжнародних відносин як самостійної дисципліни на початку ХХ ст.

Методичні рекомендації до виконання завдання 1.2

Можна стверджувати, що теорія міжнародних відносин стала самостійною дисципліною з утворенням 1919 р. кафедри міжнародних відносин в Аберіствітському університеті (Великобританія). Теорія міжнародних відносин є міждисциплінарною галуззю знання, що охоплює історію, економіку, культуру, право. Вона заснована на хронології подій, зазвичай пов'язаної з певним уявленням про прогрес. У розвитку предмета теорії міжнародних відносин виділяють три стадії:

- 1) ідеалістичний етап (домінували прогресивні теорії) – 1920 – 1930-ті рр.;
- 2) реалістичний період (переважали консервативні теорії) – 1930 – 1940-і рр.;
- 3) біхевіористський етап (домінували соціально-наукові теорії) – 1950 – 1960-ті рр.

У 1970-х рр. відбулася інституціоналізація нової самостійної науки – світова політика, яка досліджує як міждержавні відносини, так і дії на міжнародній арені інших суб'єктів світового політичного процесу (міжнародні неурядові організації, транснаціональні корпорації і т. д.). Методології реалізму, ідеалізму та біхевіоризму були перенесені в теорію світової політики. Як наукова дисципліна ідеалістичні ідеї поступово оформилися в *іренологію* (від грец. *Εἶρηνή* – світ). Протилежне за назвою наукове течія – *полемологія* (від грец. *Ρόλεμος* – війна) як напрям у зарубіжній політології, в рамках якого досліджуються війни та збройні конфлікти, тісно пов'язане з дослідженнями світу, тобто іренологією. Провідною іренологічною установою вважається Міжнародний інститут досліджень миру в Осло, створений у 1959 р. Впливовим міжнародним інститутом є Стокгольмський інститут досліджень миру (SIPRI), а також Міжнародний інститут світу у Відні. У США серед іренологічних центрів чільне місце належить Інституту світового порядку, створеному С. Медловіцем.

Завдання 1.3. Підготуйтеся до семінарського заняття за темою "Сценарні методи політичного прогнозування" – майбутнє системи міжнародних відносин.

Методичні рекомендації до виконання завдання 1.3

Студенти отримують завдання: розробити два сценарії про майбутнє системи міжнародних відносин, про стан її через 10 – 15 років. Перший сценарій складається в оптимістичному варіанті, другий – у песимістичному.

Відповідно, група студентів поділяється на дві частини, на чолі кожної призначається керівник. Кожна підгрупа протягом 15 хвилин на занятті готує свій проєкт, потім керівник коротко викладає зміст цього сценарію перед всією аудиторією. Інші члени підгрупи, які взяли участь в розробці проєкту, можуть доповнити повідомлення керівника.

Після закінчення викладу змісту даного сценарію представники іншої підгрупи задають питання, висловлюють свої думки про якість розробленого проєкту. Потім аудиторія заслуховує повідомлення керівника іншої підгрупи.

Після завершення обговорення другого сценарію про майбутні системи міжнародних відносин підводяться підсумки всієї роботи студентської групи.

Сюжетні лінії можуть бути приблизно такими, як: формування однополярного або багатополярного світу; глобалізація; роль у міжнародних відносинах ООН, Європейського союзу, НАТО; регіональні конфлікти; міжцивілізаційні відносини; боротьба з тероризмом; екологічні проблеми; роль України в системі міжнародних відносин.

Тема 2. Учасники міжнародних відносин: проблема суб'єктності

Теоретичні питання:

2.1. Зміст понять "суб'єкт міжнародних відносин", "суб'єкт міжнародного права", "актор", "учасник".

2.2. Поняття "інтересу" в міжнародних відносинах.

Література: основна [1 – 3], додаткова: [4; 5; 9 – 11; 22].

Завдання 2.1. Співвіднесіть поняття "учасник", "суб'єкт міжнародних відносин" та "актор". Як відрізнити суб'єкта міжнародних відносин, учасник від актора?

Методичні рекомендації до виконання завдання 2.1

Поняття "учасник" є одним із найважливіших у теорії міжнародних відносин, оскільки воно виражає узагальнену характеристику суспільних одиниць, що їх практично здійснюють. У міжнародні відносини вступають та взаємодіють між собою певні одиниці, які характеризуються тим, що їхня діяльність у сфері міжнародних відносин зумовлена власними практичними

потребами та інтересами, що впливають із них. Вони є джерелом функціональної активності, спрямованої на інших, їм подібних, але дуже часто вони самі стають об'єктом діяльності інших суспільних одиниць. Керуючись власними інтересами, учасники вступають у взаємодію між собою, тобто у міжнародні відносини.

Поняття "учасник" досить широко вживається у теорії міжнародних відносин для окреслення будь-якої суспільної одиниці, що в той чи інший спосіб бере участь у взаємодіях з іншими, незважаючи на їхній активний чи пасивний характер. Практично тотожним за змістом є поняття "*актор*", яке найчастіше вживають західні дослідники міжнародних відносин: Дж. Розенау, Дж. Догерті, Б. Рассет, Х. Старр, Ю. Кукулка, Р. Земба та ін. Б. Рассет і Х. Старр розглядають походження цього поняття як результат блискучої аналогії В. Шекспіра, що порівняв життя з театром, а людей – з акторами, що грають певні ролі. Дж. Розенау визначає актора як цілість, що впливає на світові процеси. Ще ширше це поняття тлумачать Ф. Брайар і М. Р. Джалілі, які визначають актора як будь-яку особу, що відіграє важливу роль у міжнародних відносинах. Інколи, як його різновид, вживають поняття "гравець", що широко практикується у теорії ігор, де міжнародні відносини розглядають як результат взаємодії двох або більше стратегій.

У теорії міжнародних відносин, однак, відсутнє однозначне трактування понять "учасник" чи "актор", як і не всі вчені використовують визнаний термін, що їх лаконічно окреслює. Дослідники міжнародних відносин найчастіше оперують поняттями "партнер", "фактор" (чинник), "сторона". Поняття "*партнер*" застосовують для означення учасників міжнародних відносин, які у той чи інший спосіб співпрацюють між собою. З одного боку, це поняття виявилось досить влучним, але з іншого – вузьким, тому що стосується учасників міжнародних відносин лише у випадку конструктивної співпраці між ними.

Фактор (чинник) міжнародних відносин як поняття має прикладний характер, означаючи того учасника, який так чи інакше впливає чи навіть визначає їхні характер і зміст. Його застосовували, передусім, Г. Шахназаров, Ф. Бурлацький та А. Галкін.

Сторона — поняття, що застосовувалося, насамперед, у працях Е. Палиги та Р. Вендзеля, має конотативний характер, визначаючи відмінність лише тих учасників міжнародних відносин, між якими вони відбуваються.

У науковому розумінні поняття "суб'єкт" переважно визначається як носій предметно-практичної діяльності та джерело активності, спрямованої на об'єкт або, ширше, як особа, організована група осіб, соціальна, етнічна та політична спільнота, суспільство, що здійснюють властиву їм діяльність. Тобто суб'єктом у міжнародних відносинах може бути певна суспільна одиниця, що є активною стосовно іншої – пасивної.

Інакше об'єкт розуміють у міжнародному праві. Широковживані поняття "суб'єкт міжнародного права" та "суб'єкт міжнародних відносин", незважаючи на їхню близькість, не є тотожними. Кожен суб'єкт міжнародного права є суб'єктом міжнародних відносин, але частина останніх не має міжнародної правосуб'єктності. Суб'єктом міжнародного права є самостійне утворення, яке, завдяки своїм можливостям та юридичним особливостям, здатне володіти правами та обов'язками за міжнародним правом, брати участь у створенні та реалізації його норм. Основними атрибутами суб'єкта міжнародного права є легітимність, право укладати міжнародні угоди, здатність до самостійних дій і відповідальність за порушення норм міжнародного права. Звідси випливає, що найважливішими ознаками міжнародної правосуб'єктності є суверенність, дієздатність і відповідальність за наслідки дій щодо інших суб'єктів. У повному обсязі цими ознаками володіють лише незалежні держави, які у міжнародному праві прийнято вважати первинними, а всі інші суб'єкти – похідними.

Тема 3. Ідейно-теоретичні передумови становлення основних парадигм міжнародних відносин у політичній думці Давнього Сходу, Античності, Середньовіччя

Теоретичні питання:

3.1. Принципи та методи здійснення зовнішньої політики у Давньому Китаю.

3.2. Зародження в Стародавній Греції двох традицій і течій у політичній думці міждержавних відносин

3.3. Розвиток теоретичних уявлень про міждержавні відносини у Середньовіччі в контексті боротьби церковної та світської влади.

Література: основна [1– 3], додаткова [4; 5; 9 – 14].

Завдання 3.1. Охарактеризуйте зародження двох основних напрямів у теорії міжнародних відносин – реалізм Фукідіда та ідеї космополісу стоїків. Знайдіть основні відмінності щодо устрою світу та вирішення конфліктів у суспільстві .

Методичні рекомендації до виконання завдання 3.1

У Стародавній Греції зародилися дві ідейні традиції, дві течії політичної думки, які будуть уособлювати протягом всієї світової історії протистояння двох начал політичної та державної поведінки у взаєминах з іншими спільнотами: війни і миру, сили та права, національного егоїзму й універсальної організації.

Перша традиція відбивається в "Історії" знаменитого давньогрецького історика Фукідіда. Багато фахівців-міжнародники вважають, що Фукідід у V ст. до н. е. першим з відомих античних авторів передбачив основні положення сучасної школи "політичного реалізму", описуючи події Пелопоннеської війни між Спартою й Афінами (431 – 404 до н. е.). Поставивши собі запитання про причини, які штовхнули два успішних поліса вступити в тривалий конфлікт, він прийшов до висновку, що війна була породжена "надлишком могутності" Афін. На думку Фукідіда застосування сили – це основа політичної поведінки найсильнішого, а конфлікти – природний стан відносин між полісами, що впливають з "людської природи" та спонукає до нарощування могутності.

Друга, протилежна традиція, виникла в більш пізній період і заснована філософами школи стоїків, засновником якої вважається Зенон з Кітіону (335 – 264 до н. е.). Стоїки не залишили оформленої політичної доктрини, але висунули в епоху еллінізму ідею космополісу – всесвітньої держави (за масштабами давньогрецьких уявлень). Розвиваючи ідеї Платона, стоїки міркували про єдиний світ і єдиний поліс (державу), який влаштований за законами універсального Розуму, де всі громадяни незалежно від їхньої расової та національної приналежності, релігійних вірувань стануть рівними у міру їхньої мудрості, осягнення ними Розуму. Ідея космополісу означала прорив давньогрецької думки з полону уявлень, замкнених рамками автономних полісів, до усвідомлення моральної єдності людського роду. Необхідно підкреслити, що в античну епоху зв'язки між політичними спільнотами залишалися фрагментарними.

Завдання 3.2. Ф. Аквінський причину війни вбачав у гріховності людей і світської влади, а засобом досягнення та збереження миру вважав поєднання в політиці звичаєвого й канонічного права, тобто людського та божого порядку. Підпорядкування світської влади духовній мало на меті повне вилучення із суспільного життя війни між християнами та регулювання на основі *lex helium* (права війни) війн заради самооборони, перемоги "добра над злом", підтримання християнства у боротьбі проти іновірців і варварів.

Для визнання війни справедливою потрібно три умови:

вона має бути офіційно оголошена законним урядом;

вона має бути обґрунтована справедливою причиною (*lista causa*); її мета має визначатися справедливим наміром (*recta in-tentio*).

Концепція Ф. Аквінського стала офіційною доктриною католицької церкви, оскільки вона обґрунтувала та узагальнила її практичну політику щодо тогочасних європейських держав.

Запитання:

1. Яким чином, на думку Ф. Аквінського, можливе підпорядкування світської влади духовній?

2. У чому сутність ідеї справедливої війни?

Завдання 3.4. Підготовка та проведення дебатів за темою: "Космополітизм – протилежне націоналізму". Сценарій дебатів наведено у додатку А.

Тема 4. Теоретичні дослідження міжнародних відносин в епоху Відродження та Нового часу

Теоретичні питання:

4.1. Формування засад реалістської традиції у вивченні міжнародних відносин у працях Н. Макіавеллі, Т. Гоббса.

4.2. Г. Гроцій, Дж. Локк, Г. Геґель про принципи ліберального міжнародного права та міжнародне співробітництво.

Література: основна [1– 3], додаткова: [4; 5; 9; 19; 22].

Завдання 4.1. Зробіть аналітичну порівняльну довідку стосовно поглядів Г. Гроція, Г. Геґеля на роль міжнародного права в міжнародних відносинах і змісту поняття "справедлива війна"

Методичні рекомендації до виконання завдання 4.1

Г. Гроцій (1583 – 1645) сформулював концепцію гармонійних і безконфліктних міжнародних відносин за допомогою створення та впровадження системи міжнародного права. Політико-правове вчення Г. Гроція, яке поширюється на сферу внутрішньодержавних та міжнародних відносин, спрямоване на утвердження правових принципів у сфері зовнішньої політики й на досягнення миру. Розглядаючи питання про те, якій саме цінності надати пріоритет – свободі чи миру, Г. Гроцій у цьому політико-правовому виборі, без сумніву, перевагу надає миру.

Обґрунтовуючи необхідність правового оформлення й регулювання міжнародних відносин, і насамперед проблем війни та миру, Г. Гроцій критикував поширену думку, що війна геть не сумісна з правом. Війну філософ визначає як "стан боротьби силою як такою". На його думку, це загальнотермінологічне поняття охоплює як війни приватні (між приватними особами), так і публічні (які ведуть органи громадської влади). Виокремлює Г. Гроцій і змішану війну, в якій поєднуються елементи двох перших типів війн. Війна як така, на думку дослідника, не суперечить природному праву, бо за природою кожен є захисником свого права. Не заборонена війна також Божими законами і правом народів [16].

Проте це аж ніяк не означає, що всі війни справедливі. Розрізняючи війни справедливі й несправедливі, Г. Гроцій відповідно до свого юридичного підходу щодо цієї проблематики підкреслював, що справедливою причиною початку війни може бути не що інше, як правопорушення. До справедливих війн він, зокрема, відносив війни оборонні, війни для збереження цілісності держави, захисту майна. Несправедливі війни (загарбницькі, з метою заволодіння чужим майном, підкорення інших народів) протиправний стан, адже порушують вимоги як природного права, так і положень права народів. Організатори несправедливої війни, наголошував Г. Гроцій, відповідальні за все, чим вона супроводжується, а також за її наслідки. Роздуми над тим, що дозволено й що не потрібно робити країнам, що воюють, стосовно одна одної, поєднані з цікавими зауваженнями філософа щодо позиції, яку в період воєнних сутичок повинні мати нейтральні держави.

Обов'язок цих держав – утримуватися від сприяння тому, хто веде несправедливу війну. А в сумнівних випадках їм потрібно зберігати рівність у наданні воюючим сторонам послуг, що не пов'язані з використанням зброї. На думку Г. Гроція війна завдає "неабиякого лиха". У разі,

коли є сумніви щодо справедливого характеру війни, яка визріває, потрібно віддати перевагу миру. Навіть і справедливі війни слід розпочинати з обережністю. Досить часто виникають ситуації, за яких доречно відмовитися від таких війн. У разі, якщо війна все-таки стає неминучою, вона повинна вестися заради укладання миру. Загалом для вчення Г. Гроція про право війни та миру досить характерним є миротворчий пафос. Показовим є його твердження, що мир є "кінцевою метою війни" [16].

У "Філософії права" великий німецький мислитель Г. Гегель значну увагу приділяє проблемі сутності та функціонування держави, її внутрішній і зовнішній політиці, а також проблемам війни і миру.

Війна – це акт насильства, з метою змусити противника виконувати нашу волю. Причиною війн є суперечності. Г. Гегель неодноразово акцентує увагу на тому, що народи, які прагнуть бути незалежними, повинні створити сильну державу. Філософ переконався у тому, що ті держави і нації, які в мирний час не піклуються про свою безпеку і суверенітет, можуть стати легкою здобиччю агресора. Якщо необхідно йти на жертви заради незалежності та суверенітету держави, у такій ситуації війна виступає важливим фактором збереження незалежності, і в цьому полягає її моральний аспект.

Війну мислитель розглядає як важливий чинник збереження суверенітету держави, вона вимагає жертв і передусім високої організованості і дисципліни, порядку і слухняності, і відмову від власного мислення і розмірковувань. З іншого боку, у війні, яка є законною, справедливою, Г. Гегель призиває проявляти рішучість. Війна, яка є невід'ємним атрибутом суспільства і держави та несе в собі розруху, втрати цінностей і людських жертв не може бути усунута через діалектичні суперечності, що існують у суспільстві. Оскільки держава дійсно існує вона повинна мати реальну можливість вести війну, і тому має володіти всім необхідним для цього.

Г. Гегель прихильник сильної держави, яка здатна захистити себе від агресії інших держав. Народ, на думку філософа, має довести своє право на свободу та незалежність, а тому держава має піклуватися про себе. Світова історія – це рух світового духу, і кожний народ є особливою сходинкою до світового духу. Чим вища свідомість світового духу, тим вищий соціально-культурний і економічний розвиток народу та держави. Отже, високий соціально-політичний, культурний і економічний рівень народів є свідченням того, що світовий дух досягнув найвищих вершин у своєму розвитку. Досконала держава є світом свободи.

Змістовий модуль 2

Сучасні теоретичні підходи та парадигми дослідження міжнародних відносин

Тема 5. Ліберальний напрямок у теорії міжнародних відносин

Теоретичні питання:

- 5.1. І. Кант "До вічного миру" – основа ліберальної традиції.
- 5.2. Основні положення класичного лібералізму.

Література: основна [1– 3], додаткова [4; 5; 9 – 14; 17; 22].

Завдання 5.1. І. Кант запропонував проект договору про встановлення миру між народами. Проаналізуйте і прокоментуйте цей договір стосовно реальності його впровадження.

Методичні рекомендації до виконання завдання 5.1

На думку німецького філософа стосунки між державами можуть перманентно бути мирними за умови дотримання їх урядами шести найважливіших принципів:

1. Міжнародний договір не може мати юридичної сили тоді, коли в ньому таємно зберігаються *reservatio mentalis*, оскільки міжнародні договори покликані усувати причини війн між державами, а не створювати підстави для їхнього виникнення у майбутньому.

2. Жодна самостійна держава не може бути анексованою чи переданою (як спадок, у результаті купівлі, обміну чи династичного шлюбу) іншою. Держава та її громадяни не можуть розглядатися як майно, оскільки володіють національним суверенітетом, порушення якого завжди призводить до війн.

3. Постійні армії з часом мають бути ліквідовані, оскільки постійно готові до ведення війни, вони є серйозною загрозою існуванню іншим, насамперед сусіднім, державам. Їхнє існування спричиняє намаганням урядів озброюватися та збільшувати збройні сили до межі, за якою "пов'язані із підтриманням миру воєнні витрати стають настільки обтяжливими від короткої війни, що самі постійні армії стають причиною воєнного нападу з метою позбавлення від цього тягаря" [18].

4. Державні борги не мають використовуватися для цілей зовнішньої політики. Йдеться про накопичення урядами зовнішніх боргів, що може дати їм необхідні кошти на ведення війни навіть із державами-кредиторами.

5. Жодна держава світу не може втручатися силою у внутрішні справи іншої держави. Таке втручання є порушенням суверенних прав народу та не може викликати жодної іншої реакції, крім збройного опору інтервентам.

6. Жодна держава не може використовувати у політичній боротьбі (навіть у часи війни) безчесні способи: вбивство, порушення умов договорів чи акту про капітуляцію, підбурювання іноземних громадян до зради чи бунту проти своєї законної влади. Такі дії підривають довіру у відносинах між урядами держав та авторитет влади, що до них вдається в очах своїх власних громадян.

Завдання 5.2. У державах, що входять в ЄС, і країнах колишнього СНД пріоритетність міжнародного права закріплена спеціальними конституційними статтями. Наведіть приклади.

Методичні рекомендації до виконання завдання 5.2

Ідеалісти і ліберали впевнені: правові норми та моральні цінності лежать в основі будь-якого міжнародного порядку. Це протиставлення впливає з диференційованого підходу до порядку всередині держав і стилю поведінки держави у зовнішньому середовищі.

На практиці:

- норми внутрішнього порядку – зафіксовані в комплексах національного законодавства;
- норми зовнішнього порядку – зафіксовані в комплексах міжнародного права.

Ті держави, зовнішня політика яких заснована на анархічному баченні відносин між державами, в міжнародних справах керуються національними (внутрішніми) законами. Як приклад, у США принципи міжнародного права вторинні по відношенню до національних. У результаті чого багато спірних питань міжнародного характеру ця країна вирішує виключно з позиції національних інтересів США.

Тема 6. Основи реалістичної концепції теорії міжнародних відносин

Теоретичне питання:

6.1. Ф. Шуман, Р. Нібур, Г. Моргентау: формування цілісної реалістичної теоретичної концепції.

Література: основна [1– 3], додаткова [4 – 22].

Завдання 6.1. Опрацюйте текст американського дослідника Г. Моргентау "Міжнародна політика".

Джерело: Навчальна дисципліна "Теорія міжнародних відносин" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=5119>.

Запитання для опрацювання:

1. Який зміст політичного реалізму?
2. У чому сенс категорій "інтерес" і "сила"?
3. Як Г. Моргентау визначає поняття "політична влада"?
4. Назвіть три типи сили і типи міжнародної поведінки держави.
5. Яка функція дипломатії в світовій політиці?

Завдання 6.2. Яким чином Р. Нібур пояснює проблему воєн і насильства у суспільстві?

Методичні рекомендації до виконання завдання 6.2

Протестантський теолог Р. Нібур на основі своїх міркувань щодо людини, вважав, що вона обтяжена первородним гріхом і через це здатна на зло. Гріховність людини впливає з її страху, а конфлікти між людьми пов'язані з проявами сили та гордості. У людському житті присутнє і духовне, і грубе плотське начала. Вічною трагедією людської історії є те, що культивування духовного складника завжди відбувається відірвано від проблематики колективного життя і через невірне розуміння цієї проблематики.

Колективна поведінка людей визначається самою природою людини та ніколи не зможе бути повністю поставлено під контроль розуму і совісті. Ні будь-які раціональні компроміси, ні релігійні постулати не можуть зняти соціальні проблеми, оскільки сила колективу, що експлуатує слабкість, можна протиставити тільки силу. Р. Нібур впевнений, що в будь-якій групі розум стає слугою колективного інтересу, ні вимоги моралі, ні доводи

розуму самі по собі не можуть цього змінити. Конфлікти між групами неминучі, а в конфлікті силі можна протиставити тільки силі, причому самі конфлікти знищити неможливо, оскільки неможливо змінити саму природу людини.

Історія людства завжди буде продовженням історії природи. Р. Нібур вважав, що конфлікт у міжнародних відносинах неминучий, а застосування сили може бути як моральним, так і неморальним. Найвища мораль полягає у тому, що силу треба застосовувати як інструмент справедливості, задля реалізації інтересів, які виходять за межі егоїстичних.

Тема 7. Неореалізм у теорії міжнародних відносин

Теоретичні питання:

7.1. К. Уолтц і неореалістична концепція, зв'язок з класичним реалізмом і основні відмінності.

7.2. Дж. Міршаймер: теорія агресивного реалізму.

7.3. Приватні теорії неореалізму.

Література: основна [1– 3], додаткова [4 – 22].

Завдання 7.1. Зробіть аналітичну довідку стосовно поглядів К. Уолтца щодо їхнього зв'язку з класичним реалізмом.

Методичні рекомендації до виконання завдання 7.1

Після закінчення Холодної війни перед усіма школами міжнародно-політичних досліджень постало завдання визначити, якими будуть міжнародні відносини після завершення біполярної конфронтації. Чільне місце у теорії міжнародних відносин посідає школа неореалізму, або як її іще називають – структурного реалізму.

Структурним цей напрям політичного реалізму називають тому, що в основу трактування логіки розвитку міжнародних відносин представники цієї школи ставлять саме конфігурацію сил у системі міжнародних відносин (кількість полюсів), що формують структуру системи. Окрім того неореалісти вважають, що лише рівень системи міжнародних відносин може визначально вплинути на провідних акторів системи – великих держав – і сформуванню їхню поведінку. Саме тому можна казати, що до розгляду проблеми можливої еволюції міжнародних відносин після 1991 р.

школа структурного реалізму підійшла методологічно та концептуально підготовленою. І не дивно, що вже у 1993 р. засновник школи неореалізму К. Уолтц запропонував своє бачення як у майбутньому, спираючись на основні постулати цієї школи, розвиватимуться міжнародні відносини.

Він концентрує свою увагу на великих державах, що можуть потенційно конкурувати зі США за домінування у системі міжнародних відносин. Серед них автор виділяє трьох таких можливих потенційних конкурентів – ФРН (чи Західну Європу як потенційно єдину державу), Японію і КНР. При цьому американський дослідник зосереджує увагу на тенденціях економічного та політичного розвитку Японії, і меншою мірою – ФРН.

Аналізуючи зростання економічної могутності цих країн (Японії і ФРН), автор доходить висновку, що вони спробують конвертувати її у військово-політичне домінування в своїх регіонах. Адже у минулому саме за такою траєкторією розвивалися інші претенденти на статус великої держави. На думку К. Уолтца країни завжди вели між собою боротьбу за багатство та безпеку і це часто виливалося у конфлікти. Запитання стоїть у тому, чим майбутнє має відрізнитися від минулого? Зважаючи на можливість конфлікту та необхідність відстоювати власні інтереси, можна лише дивуватися, чому економічно потужна держава може відмовлятися від володіння зброєю, яка так чудово проявила себе як інструмент стримування. Однак основними чинниками, що заохочуватимуть ФРН чи Японію до цього, будуть мати системний характер і головним з яких є домінування США. З занепадом могутності СРСР тепер США не стримує жодна інша країна чи їхнє об'єднання.

Завдання 7.2. Підготовка до захисту есе "П'ять аксіом наступального реалізму Дж. Міршаймера". Методичні рекомендації до написання есе у додатку Б.

Методичні рекомендації до виконання завдання 7.2

Перша аксіома: в міжнародних відносинах панує анархія, що, однак, не означає, що міжнародна система перебуває в стані хаосу або безладу. Анархія – це просто спосіб опису порядку системи, яка складається з незалежних держав, над якими немає ніякої вищої влади.

Друга аксіома: великі держави мають деякий наступальний арсенал, який дозволяє їм завдавати шкоди і, можливо, навіть знищувати

один одного. Всі держави потенційно небезпечні один для одного, хоча, звичайно, деякі мають у розпорядженні більше військової могутності й тому небезпечніше інших.

Третя аксіома: ніяка держава не може бути впевнена в намірах сусідів. Точніше кажучи, ніяка держава не може бути впевнена, що сусідня держава ніколи не буде використовувати свій наступальний потенціал проти нього. Це не означає, що у держав неодмінно ворожі наміри відносно один до одного. Насправді може так статися, що всі держави, що становлять міжнародну систему, будуть мати виключно благі наміри. Але жодна з держав не може бути в цьому впевнені, оскільки неможливо передбачати наміри інших зі 100 % точністю. Для агресії є безліч причин, і ніяка держава не може бути впевнена, що жодна інша країна не черпає мотивацію для своїх дій від однієї з цих причин.

Четверта аксіома: виживання – найперша мета великих держав. Держави прагнуть захистити свою територіальну цілісність і незалежність свого внутрішнього політичного порядку від зовнішнього втручання.

П'ята аксіома: великі держави – раціональні. Вони розумно судять про своє оточення та мислять стратегічно про те, як вижити в ньому. Зокрема кожна держава включає в свої розрахунки переваги інших держав, їхню можливу реакцію, а також те, як взаємодія інших держав позначиться на його власній стратегії. Крім того, держави розглядають як негайні, так і віддалені наслідки своїх дій.

Тема 8. Неолібералізм у теорії міжнародних відносин

Теоретичні питання:

8.1. Теорія демократичного миру – теоретична основа сучасного неолібералізму.

8.2. Теорія плюралізму і теорія світового суспільства.

Література: основна [1– 3], додаткова [4 – 22].

Завдання 8.1. У чому сутність теорії плюралізму та її актуальність для сучасних міжнародних відносин?

Методичні рекомендації до виконання завдання 8.1

Програмою для плюралістів стала праця Дж. Ная та Р. Кохена "Транснаціональні відносини і світова політика". Дослідники визначають чотири

типи транснаціональної глобальної взаємодії, що відбувається поза межами традиційних міждержавних відносин за умов опосередкованого контролю з боку державної бюрократії. Вони відповідають сферам:

1) інформації, де переміщуються повідомлення, релігійні вірування, ідеї та доктрини;

2) транспорту, який переміщує матеріальні об'єкти з озброєнням, приватної власності і товари;

3) фінансів, тобто переміщення грошей і кредитів;

4) туристики, де переміщуються люди.

У всіх зазначених сферах роль держави може полягати у забезпеченні взаємодій, але навіть у цьому випадку вона не може повністю їх реалізувати без участі недержавних учасників міжнародних відносин. Але у багатьох випадках держава обмежується лише констатацією транснаціональних взаємодій або навіть змушена змінювати свою зовнішню та внутрішню політику під їхнім впливом. Дж. Най і Р. Койхен визначають також п'ять варіантів впливу транснаціональних відносин на зміст і характер міждержавної політики:

1. Зміна відносин між державами під впливом інтересів недержавних акторів.

2. Міжнародний плюралізм, тобто взаємодія національних інтересів у транснаціональних структурах, у яких беруть участь транснаціональні учасники, щоб координувати свою діяльність.

3. Розвиток механізмів стримування через залежність і взаємозалежність держав.

4. Збільшення можливостей впливу урядів одних держав на політику інших за допомогою діяльності недержавних організацій.

5. Виникнення автономних акторів із власною зовнішньою політикою, які здатні протистояти державі та навіть посягати на її політику. Цей вплив призводить до того, що держави стають залежними від сил, які не контролює жодна з них. Ця залежність ще більше посилюється, коли будь-які держави створюють нові інструменти впливу на інші держави. Отже, сучасним міжнародним відносинам притаманний плюралізм, який полягає у рівнозначності міждержавних та недержавних відносин і що мають взаємозалежність.

Завдання 8.2. Підготуйте свій виступ на дебатах за темою: "Мондіалізм – утопічна матриця світоустрою". Сценарій дебатів наведено у додатку А.

Тема 9. Критичні теорії міжнародних відносин (марксизм і неомарксизм)

Теоретичні питання:

9.1. Марксистська матриця міжнародних відносин.

9.2. Теорія світової систем: І. Валлерстайн, А. Франк.

9.3. Франкфуртська школа про міжнародні відносини.

Література: основна [1– 3], додаткова [4; 5; 9 – 14; 22].

Завдання 9.1. Визначте слабкі та сильні сторони марксистської матриці міжнародних відносин Обґрунтуйте відповідь.

Методичні рекомендації до виконання завдання 9.1

Марксизм вважається опозиційним реалістичної та ідеалістичної парадигм у вивченні міжнародних відносин, хоча його навряд чи можна вважати їхньою альтернативою. Марксизм використовує структурний пояснення міжнародних відносин, бачить у них безперервну боротьбу за владу й особливо економічну міць і є ентузіастом капіталістичної модернізації та глобалізації

Парадигма класичного марксизму щодо міжнародних відносин має такі основні положення:

1. Головними дійовими особами в цій парадигмі міжнародних відносин є соціальні класи – світова буржуазія та міжнародний робітничий клас (пролетаріат). Держави як учасники міжнародних відносин вторинні, оскільки виступають інструментом класового панування. Внутрішньо та зовнішньополітичні відносини відтворюють один і той самий факт – експлуатацію.

2. Буржуазія, будучи космополітичною за своєю суттю, створила національну державу як інструмент свого класового панування і підпорядкування. Використовуючи зовнішньополітичні інструменти держави (військову стратегію та дипломатію) в своїх егоїстичних цілях, буржуазія сприяє постійної дестабілізації міжнародних відносин, збройних конфліктів

і воєн. Пролетаріат як суб'єкт політики також формується як космополітичний клас, не прив'язаний істотними інтересами до своєї Вітчизни.

3. Міжнародні відносини нічим крім масштабів, по суті, не відрізняються від внутрішньосупільних відносин. К. Маркс і Ф. Енгельс розглядали сферу міжнародних відносин як складову частину складного суспільного організму, що розвивається за тим законом, що й суспільні відносини в цілому. Зовнішня і внутрішня політика держави розглядалися як знаходяться в нерозривному зв'язку один з одним.

З точки зору марксизму, політика держав – як зовнішня, так і внутрішня - відносяться до політичної надбудови, яка зумовлена природою соціально-економічного ладу. Економічний чинник робить вирішальний вплив на формування політики.

Загалом, міжнародні відносини мають "вторинний і третинний характер", будучи прямою екстраполяцією взаємин між економічним базисом (сукупністю панівних виробничих відносин) і детермінованою ним політичною надбудовою, з одного боку, і відбиваючи особливості взаємодії буржуазії та робітничого класу в рамках національних держав – з іншого.

4. Основні міжнародні процеси представлені класовими конфліктами, кризами, війнами та соціальними революціями. Ці конфлікти завжди мають антагоністичний характер.

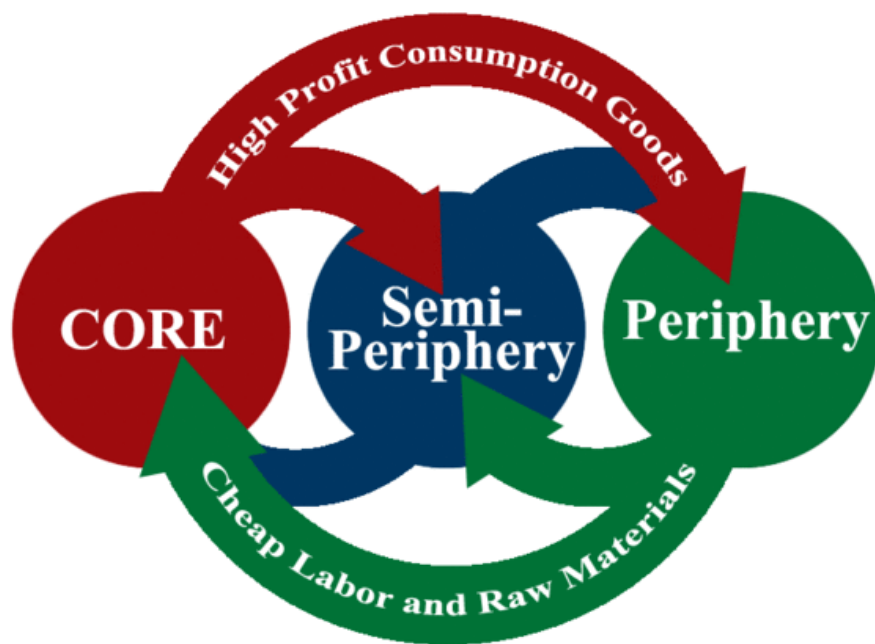
5. Цілі головних акторів міжнародних відносин кардинально протилежні.

6. Різні й засоби досягнення антагоністичними класами своїх цілей: з боку світової буржуазії – посилення експлуатації, а з боку пролетаріату – світова соціальна революція. Міжнародні відносини в економічному плані стають відносинами експлуатації. У плані ж політичному вони є відносинами панування і підпорядкування і, як наслідок, – відносинами класової боротьби.

Тим самим національний суверенітет, державні інтереси вторинні, бо об'єктивні закони сприяють становленню всесвітнього суспільства, в якому панує капіталістична економіка та рушійною силою якого є класова боротьба.

Завдання 9.2. Як би ви охарактеризували головну тезу світ-системи підходу до міжнародних відносин (рис. 9.1.)?

Методичні рекомендації до виконання завдання 9.2



Wallerstein's World System Theory Model

Рис. 9.1. Теоретична модель світ-системи І. Валерстайна

Світ-системний аналіз є своєрідною спробою створення картини розвитку світової історії.

Одним з основних елементів цієї концепції є поділ світу не тільки на держави, а й на класи, а також на центральні країни ("ядро"), країни периферії та напівпериферії. Концепція містить також положення про державну залежності, згідно з яким розрив між центром і периферією визначає основне протиріччя світової системи.

І. Валлерстайн розглядає появу держав як необхідний крок для переходу до світової економічної системи, яка називається світ-економікою, та перемогою світ-економіки над світ-імперіями минулого. Учений звертає увагу на те, що зараз існує тільки одна світ-економіка – капіталістична. Розвиток капіталізму пройшло через ряд циклів експансії і стагнації, в процесі яких він спочатку охопив досить невелику територію Європи, а згодом поширився на весь світ. Унаслідок розвитку капіталізму відбулося розшарування всіх країн залежно від їхніх економічних показників на три частини: центр (ядро), напівпериферію та периферію. Країни, що опинилися в центрі мають незрівнянно вищий рівень життя і домінують над усіма іншими.

А. Франк займає позицію, відмінну від позиції І. Валлерстайна. Зокрема, він виходить з того, що сучасна світ-економіка, яка, згідно з поглядами американських вчених, виникла в XVI ст. у Західній Європі, а потім поширилася по всьому світу, з'явилася 5 тис. років тому і завжди охоплювала Азію, Африку та Європу, а в XVI ст. – ще й Америку. Більш того, А. Франк наполягає на тому, що ця світ-система, в принципі, не змінювалася.

Представники світ-системної теорії базуються на тому, що розвиток центру здійснюється за рахунок країн периферії та полупериферії. Отже, кажуть прихильники цієї теорії, конфлікти неминучі. У світ-системній теорії підкреслюється також триваюча боротьба і між самими країнами ядра. С. Амін, наприклад, аналізуючи взаємовідносини між розвиненою трійкою "центру" – США, ЄС і Японією, – стверджує, що протиріч економічного плану між ними немає, існують лише розбіжності в політичній культурі. Воно й зрозуміло, тому що економічний розвиток країн знаходиться приблизно на одному рівні, більш того – їхні спільні цілі домінують у їхніх відносинах з периферією, де вони мають доступ до дешевих ресурсів, ринків збуту і практично безкоштовної робочої сили. Тому, на думку прихильників світ-системного підходу, країни центру не зацікавлені в розвитку країн напівпериферії та периферії та в їхньому економічному перетворенні.

Отже, основна відмінність підходів теоретиків нерозвиненості та світ-системного аналізу полягає в тому, що перші виявили причини нерозвиненості периферії в її зв'язках з ядром, другі – досліджували витоки розвитку ядра в його відносинах з периферією. І. Валлерстайн продовжив тему принципової незмінності ієрархічної структури світогосподарських зв'язків й історичної рухливості її виробничо-технологічного фундаменту.

Саме для позначення груп держав залежно від їхнього положення в світ-системній ієрархії І. Валлерстайн і вводить в основу світ-економіки поняття "центр", "периферія" і "напівпериферія".

Наслідком існування світ-економіки є не тільки розподіл країн на "центр", "периферію" і "напівпериферію", а й нерівний розподіл буржуазії та пролетаріату: відсоток буржуазії вищий у державах центру, ніж у державах периферії. Держави центру стають сильнішими, ніж держави периферії, і використовують цю різницю сил для обмеження свободи міждержавного пересування потоків. Саме це і мав на увазі Валлерстайн, даючи визначення світ-системи як такої системи, в якій "кожна група постійно прагне звернути це протистояння в свою сторону" [21].

Отже, саме нерівність країн лежить в основі функціонування системи, а нерівномірність розвитку є законом сучасних історичних змін: у рамках світової капіталістичної економіки все держави просто за визначенням не можуть розвиватися спільно, так як для функціонування системи необхідно збереження "нерівних" центральних і периферійних регіонів.

Тема 10. Геополітичний напрям у теорії міжнародних відносин

Теоретичні питання:

10.1. Ф. Ратцель та К. Хаусхофер: антропогеографія й органічна школа соціал-дарвінізму.

10.2. "Географічна вісь історії" Г. Маккіндера: сучасна ретроспекція міжнародних конфліктів.

10.3. Геополітичні студії в Україні.

Література: основна [1 – 3], додаткова [4; 5; 9 – 14].

Завдання 10.1. Проаналізуйте вплив соціал-дарвінізму на геополітичні погляди німецьких геополітиків.

Методичні рекомендації до виконання завдання 10.1

1. На початку ХХ ст. на Заході основою геополітики стає соціал-дарвінізм, сутність якого полягає в спробі перенести на життя людського суспільства теорію еволюції Ч. Дарвіна (1809 – 1882), згідно з якою слабкі особини в боротьбі за існування поступаються, згідно із законом природи, місце сильним.

У Німеччині соціал-дарвінізм був узятий на озброєння тими, хто мріяв про відтворення її як сильної держави. Вони стали стверджувати, що існують окремі нації, досить сильні для того, щоб перемогти всі інші, приречені на загибель уже тільки тому, що слабкі. Під час фашистського режиму німецькі правителі поклали соціал-дарвінізм в основу геополітики. Серед німецьких геополітиків такого напрямку центральне місце займає професор К. Хаусхофера.

У центрі уваги німецького геополітика і його колег стояло питання про "німецьку ситуацію", тобто про становище Німеччини в системі європейських і світових держав. Це пояснювалося тим, що для Німеччини питання про кордони та, відповідно, життєві простори завжди зберігав актуальність.

Головною рушійною силою держави К. Хаусхофер вважав забезпечення та розширення життєвого простору. Він стверджував, що розширюючи свій життєвий простір, динамічна держава забезпечує собі велику економічну незалежність від своїх сусідів. Завоювання такої свободи розглядалося як показник істинної великої держави. Важливим способом територіального розширення такої держави, на його думку, є поглинання дрібніших держав.

Вважаючи Центральну Європу оплотом Німеччини, К. Хаусхофер указував на Схід як на головний напрямок німецької територіальної експансії. Він розглядав Схід як життєвий простір, дарований Німеччині самою долею.

Концепція боротьби за життєвий простір була сформульована у 20-ті роки ХХ ст. і мала на меті обґрунтування необхідності повернення втрачених після Першої світової війни німецьких земель і колоній, а також об'єднання в межах єдиного рейху територій, де етнічні німці складали більшість.

Завдання 10.2. Охарактеризуйте геополітичні концепції "морської сили" та "Хартленду" англо-американської школи геополітики. Визначте її роль у регулюванні геополітичних конфліктів.

Методичні рекомендації до виконання завдання 10.2

1. Виберіть одну з умов перетворення США на світову морську державу на думку А. Мехена:

- а) активне співробітництво з Британською морською державою;
- б) активне перешкоджання німецьким морським претензіям;
- в) стеження за експансією Японії в Тихому океані і протидія їй;
- г) координування разом з європейцями сумісні дії проти народів Азії.

Відповідь обґрунтуйте.

2. Укажіть найбільш пріоритетний напрям.

Наприклад:

Координувати разом з європейцями сумісні дії проти народів Азії

Нова глобальна ситуація у відповідний спосіб знайшла своє відображення і в шкалі регіональних пріоритетів США. У виступі перед Нью-Йоркським Азійським товариством 12 листопада 1991 року новий президент Дж. Буш несподівано зазначив, що майбутнє американської нації пов'язане з Азією як регіоном, який зростає найбільш стрімко. Загальний

підхід до відносин з Азією був підсумований Дж. Бушем у шести позиціях: зростання торговельної лібералізації; співробітництво у сфері безпеки; спільна відданість демократії та правам людини; освітні й наукові інновації; захист навколишнього середовища; високе позиціонування відмінної культурної спадщини США і країн регіону. Така позиція була небезпідставною – наприкінці біполярного періоду Тихоокеанська Азія стала найбільшим торговельним партнером США, а двостороння торгівля між двома центрами на третину перевищила торгівлю США з Європою. Загалом американські компанії інвестували у Східну Азію понад 61 млрд дол. США, азійські корпорації у США – понад 95 млрд дол. США.

На початок ХХ ст. змінилися відносини США з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону (АТР). Вони стали справляти неабиякий вплив на розвиток світової торгівлі, функціонування міжнародних валютнофінансових і економічних організацій та на стан міжнародної безпеки. Високий ступінь взаємозалежності у відносинах між США і провідними країнами регіону існує, передусім, в економічній сфері та в безпековому середовищі.

Азійсько-тихоокеанська стратегія визначається стрижневим складником сучасних національних інтересів США. Головна мета, яку ставлять перед собою Сполучені Штати у зовнішній політиці, визначається як збереження позицій лідерства у формуванні світопорядку, що досягається, передусім, за рахунок високих темпів економічного зростання країн АТР.

Тема 11. "Великі дебати" як етапи в розвитку теорії міжнародних відносин

Теоретичні питання:

11.1. Перша дискусія: політичний реалізм проти лібералізму.

11.2. Друга дискусія.

11.3. Третя дискусія.

Література: основна [1 – 3], додаткова [4; 5; 9 – 14; 18; 22].

Завдання 11.1. Визначте основну особливість школи "модернізму" у дослідження міжнародних відносин.

Методичні рекомендації до виконання завдання 11.1

З кінця 50-х аж до середини 70-х рр. ХХ ст. у теорії міжнародних відносин піднялася потужна модерністська хвиля, представники якої намагалися сконструювати загальну теорію міжнародних відносин, використовуючи методологію точних і природничих дисциплін. Оскільки модерністи

прагнули сконструювати нову дисципліну на межі не лише політології, соціології та міжнародного права, але й кібернетики, математики, загальної теорії систем, антропології, символічної логіки, загальної семантики. Американський політолог С. Гоффман назвав другі "великі дебати" між реалістами та прихильниками модерністської парадигми "битвою букв проти цифр", а в інтерпретації деяких модерністів вони постали конфліктом традиціоналізму та наукового підходу.

Поява модерністського виклику була зумовлена цілим комплексом причин. *По-перше*, як і будь-яка наукова парадигма, що використовується в політиці, реалізм дуже швидко був спотворений і зазнав значної ідеологічної компрометації, надто часто слугуючи квазітеоретичною легітимацією політики силової конфронтації на міжнародній арені за часів холодної війни. Унаслідок спекулятивного використання реалістської фразеології "науковцями" від політики школа політичного реалізму виявилася значною мірою дискредитованою, оскільки її стали ототожнювати з апологією сили, цинізмом і відвертою аморальністю.

Представники модерністського напрямку, заперечуючи історико-філософський і політико-стратегічний підхід традиціоналістів, рекламували власні теоретичні побудови як ідеологічно незаангажовані.

По-друге, саме в період 40 – 70-х рр. ХХ ст. такі дисципліни, як кібернетика, ядерна фізика, електроніка, досягли очевидних і вражаючих успіхів, тож, відповідно, спрацювала типова традиція запозичення методології та термінології в найбільш успішних наукових галузях. Глибоко вкорінені, хоча й старанно приховувані комплекси наукової неповноцінності модерністи намагалися подолати шляхом привнесення в гуманітарні дисципліни взагалі, і в теорію міжнародних відносин, зокрема методології та термінології математики й кібернетики.

Модерністська хвиля наразилася на різку, а часом і в'їдливу відповідь реалістів. Останні критикували прихильників наукового підходу за те, що вони свідомо абстрагуються від реальності та аналізують уявні проблеми та феномени, унаслідок чого в їхній інтерпретації держави та інші міжнародні актори постають не як реальні дійові особи світової політики, що протистоять один одному, а як раціональні абстракції, що існують лише в уяві автора.

Тема 12. Біхевіоризм і формування модерністських напрямів

Теоретичні питання:

12.1. Системні теорії М. Каплана, Й. Гальтунга, Дж. Модельські.

12.2. Причини невдачі біхевіористичної революції.

Література: основна: [1– 3], додаткова [4; 5; 9 – 14; 22].

Завдання 12.1. Проаналізуйте та зробіть висновок стосовно причини невдачі біхевіористичної революції.

Методичні рекомендації до виконання завдання 12.1

Розуміння теорії міжнародних відносин прихильниками біхевіоризму полягало у прагненні створити універсальну, всеохоплюючу, замкнену, логічну теорію міжнародних відносин, яка дала б змогу не лише описати сучасні та минулі конфігурації, перебіг подій у міжнародній системі й пояснити їх, але також передбачити їх майбутні моделі.

Теорії біхевіоризму спрямовувалися на пошук об'єктивних закономірностей міжнародних відносин, уникаючи апіорних тверджень про патологічність людської натури, злу чи добру волю політиків, містичність їхнього мислення, еталонність міжнародних відносин тощо. Їхнього основою мали бути визначення факту та його точна інтерпретація, позбавлена суб'єктивних і необґрунтованих оцінок. А. Рапопорт вважав, що лише завдяки такому підходові наука може мати прикладне значення, оскільки є можливість розвивати теорії війни і миру, конфлікту та розв'язання конфліктів. Ці теорії можуть містити цінні висновки про генезу воєн та умови миру. Але якщо теоретичні висновки не поєднані з точним знанням, яке вчить, як уникнути появи одних умов і сприяти виникненню інших, від них може бути мало допомоги та не буде жодної безпосередньої допомоги у справі запобігання війні та зміцнення миру.

Методологічні постулати теорії міжнародних відносин зведені біхевіористами до семи тверджень:

1. Закономірний характер міжнародних явищ і процесів виявляється у повторюваності поведінки держав за певних ситуацій. Ці закономірності, узагальнені у теоріях, мають експланаційне та прогностичне значення.

2. Емпіричність верифікації узагальнень.

3. Строгість методів дослідження, які мають застосовуватись коректно та ґрунтуватись на чіткості й перевіреності фактів, що стосуються об'єкта дослідження.

4. Точність дослідження має будуватися на максимально можливо-му використанні числових показників.

5. Відмінність морально-етичних оцінок від емпірично обґрунтованих результатів досліджень. Ідеться про те, що реальність міжнародних відносин не завжди відповідає моральним цінностям дослідника. Але у будь-якому випадку не варто видавати бажане за дійсне, оскільки науковий підхід завжди ґрунтується на вивченні реальності такою, якою вона є.

6. Наукове дослідження поведінки держав передуює політичній практиці, оскільки наука, яка претендує на об'єктивність, не може бути заангажованою.

7. Теорія та прикладні дослідження у сфері політичної науки тісно пов'язані з комплексом соціальних наук у питаннях як взаємодії щодо проведення досліджень, так і взаємних запозичень та обміну науковими результатами

Системні теорії біхевіоризму, незважаючи на обґрунтовану критику, пов'язану з їхньою абстрактністю та дедуктивністю, можна тлумачити як значний крок уперед, що символізував значний розвиток теорії міжнародних відносин. Він виявився у формулюванні великої кількості надзвичайно цікавих теоретичних концепцій, що намагались знайти підхід до пояснення явищ і процесів міжнародного життя. Вони наочно продемонстрували слабкість теоретико-методологічних основ науки про міжнародні відносини. Розрив між оригінальними ідеями та гіпотезами і методами їхньої наукової верифікації актуальний і досі.

Рекомендована література

Основна

1. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин : підручник / М. З. Мальський, М. М. Мацях. – Київ : Знання, 2011. – 406 с.
2. Міжнародні відносини та світова політика: навч. посіб. / О. Н. Кузь, Д. С. Коротков, Д. Ю. Михайличенко та ін. – Харків : Вид. ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. – 206 с.
3. Теорія міжнародних відносин. Міжнародні відносини та світова політика : навч. посіб. / М. П. Требін, Л. М. Герасіна, В. Л. Потрібна та ін. ; за ред. М. П. Требіна. – Харків : Право, 2016. – 540 с.

Додаткова

4. Герасимчук Т. Наука про міжнародні відносини (базові категорії, методи, концепції) : навч. посіб. / Т. Герасимчук, А. Киридон, С. Троян. – Рівне : Вид. Зень О. М., 2007. – 213 с.
5. Клаузевиц К. Война / К. Клаузевиц. – Москва : Гос. военое изд-во, 1932. – 223 с.
6. Кононенко С. Ідеалізм – тип зовнішньополітичного мислення і форма пізнання в політології міжнародних відносин // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – 2006. – Вип. 30(2). – С. 301–310.
7. Могилевська В. П. Міжнародні відносини : навч. посіб. для дистанційного навчання / В. М. Могилевська. – Київ : Університет "Україна", 2009. – 395 с.
8. Основи теорії міжнародних відносин : навч. посіб. / уклад: М. Бучин, М. Гетьманчук, У. Ільницька та ін. – Львів : Академія Сухопутних військ, 2010. – 240 с.
9. Теорія міжнародних відносин : термінологічний словник / М. П. Гетьманчук, О. С. Івахів, О. В. Кукарцев та ін. – Львів : Національний університет – Львівська політехніка, 2011. – 368 с.
10. Цимбалістий В. Ф. Теорія міжнародних відносин: навч. посіб. / В. Ф. Цимбалістий – Львів : Новий світ – 2000, 2007. – 360 с.
11. Цыганков П. А. Теория международных отношений : хрестоматия / П. А. Цыганков. – Москва : Гардарики, 2002. – 400 с.

12. Черных И. А. Теории международных отношений : учеб. пособ. для специальностей "Международные отношения" / И. А. Черных. – Алматы : Казахский национальный университет имени Аль-Фараби, 2009. – 182 с.

13. Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace / H. J. Morgenthau. – 5th edition, revised. – New York : Alfred A. Knopf, 1978. – 653 p.

14. Waltz K. The Origins of War in Neorealist Theory / K. Waltz // Journal of Interdisciplinary History. – 1988. – Vol. 18, No. 4. – P. 615–628.

Інформаційні ресурси

15. Бєлєсков М. Неореалізм і сучасні міжнародні відносини [Електронний ресурс] / М. Бєлєсков // Незалежний аналітичний центр геополітичних досліджень "Борисфен Інтел". – Режим доступу : <http://bintel.com.ua/uk/article/neo>.

16. Г. Ґроцій – один із засновників науки міжнародного права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://veche.kiev.ua/journal/2472>.

17. Івоніна О. В. Теорія міжнародних відносин [Електронний ресурс] / О. В. Івоніна – Режим доступу : https://stud.com.ua/112365/politologiya/teoriya_mizhnarodnih_vidnosin.

18. Кант І. К вєчному миру [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://litportal.ru/avtory/immanuel-kant/kniga-k-vechnomu-miru-835089.html>.

19. Навчальна дисципліна "Теорія міжнародних відносин" [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=5119>.

20. Розумюк В. Теорія міжнародних відносин: шляхи еволюції та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / В. Розумюк // Антологія творчих досягнень. – Київ : ІСЕМВ НАН України, 2004. – Вип. 1. – С. 199–206. – Режим доступу : <http://elibrary.ivinas.gov.ua/3977/>

21. Фєсенко М. В. Світ-система і її суб'єкти в глобальних політичних трансформаціях [Електронний ресурс] / М. В. Фєсенко // Міжнародні відносини. Серія "Політичні науки". – 2017 – № 15. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3123/.

22. International Relations Theory [Electronic resources] / E-International Relations. – Access mode : <https://www.e-ir.info/2017/01/09/international-relations-theory>.

Додатки

Додаток А

Сценарій дебатів

Порядок виступів

Учасники: дві команди здобувачів вищої освіти. Жеребкування вказує порядок доповідачів у першому раунді дебатів. У другому турі порядок виступів просто буде зворотним, поки не візьме слово перший спікер сторони, яка розпочинала дебати. Тоді спікер іншої сторони має висловити заперечення, яке вважатиметься останнім словом. Команда може вибрати того, хто буде виступати, але це не має бути перший спікер, оскільки у такому разі він матиме для виступу дві хвилини, що є порушенням регламенту та є несправедливим щодо до іншої команди.

Правила ведення дебатів

Перший починає говорити спікер сторони, що підтримує пропозицію. Він сидить поруч із модератором. Потім, перший спікер від сторони, що виступає проти, відповідає йому. Так, спікери обох сторін говорять по черзі. Коли своє слово скаже останній спікер сторони, що виступає проти, починається другий раунд дебатів, на цей раз у зворотному порядку. Після того, як своє слово скаже перший спікер сторони, що підтримує пропозицію, спікер, що виступає від команди заперечення (але не перший спікер), має останнє слово.

Порядок виступів не має бути змінений.

Кожен спікер має для виступу максимально одну хвилину. Викладач-модератор уважно стежить за часом. Він/вона дає знак, коли спікер має 10 секунд до кінця, і після того, як час виступу закінчився, оратор може закінчити свій виступ, після чого має зупинитися. Вільний час не може бути передано іншому оратору.

Переривати спікера заборонено.

Студенти в аудиторії не беруть участь в обговоренні.

Після обговорення студенти мають 5 хвилин, щоб поділитися своїми враженнями та думками. Потім вони голосують підняттям рук.

У голосуванні зараховуються голоси "за" і "проти". Більшість виграє голосування.

Поради для спікерів

За винятком першого спікера від сторони, що підтримує пропозицію, приблизно першу половину своєї заяви слід витратити на те, щоб спростувати аргумент іншої сторони, а потім вже можна представити новий погляд.

Перші спікери приймають рішення та обирають напрям руху дебатів.

Під час підготовки до дискусії передусім проведіть мозковий штурм і зберіть ідеї. Потім вирішите, в якому порядку ви хочете представити свої ідеї, та призначте спікера. Починайте і закінчуйте особливо сильними та вражаючими ідеями

Ви можете повторювати або змінювати ключовий аргумент, намагаючись "достукатись" до аудиторії.

Останні спікери мають підвести підсумок аргументів їхніх команд, виділивши три або чотири ключові думки. Що ваша аудиторія повинна мати на увазі після дебатів? Якщо сперечаються про рішення, яке буде ухвалено, переконайтеся, що ваше звернення доступно аудиторії, та вони зрозуміли, як голосувати після дебатів.

Говоріть вільно. Не читайте вашу заяву з аркушів, а натомість встановлюйте зоровий контакт із вашими опонентами і з аудиторією.

Ставтеся до своїх супротивників з повагою. Ніколи не ображайте оратора, а працюйте над його доводами.

Методичні рекомендації до написання есе

Есе виражає індивідуальні враження й міркування автора з конкретного питання або предмета та не претендує на вичерпне трактування.

Есе передбачає висловлення автором своєї думки, особистої суб'єктивної оцінки предмета міркування, дає можливість нестандартного (творчого), оригінального висвітлення матеріалу. Перелік тем есе наведено в додатку В. Теми есе не можна повторювати.

Структура есе:

1. Титульний аркуш (заповнюють за зразком додатка Г);

2. Вступ – визначено актуальність питання, яке необхідно розкрити, тобто потрібно відповісти на запитання "Чому тема, яку я розкриваю, є важливою зараз?".

3. Основна частина передбачає розвиток аргументації й аналізу, а також обґрунтування їх, з огляду на наявні дані, інших аргументів і позицій щодо цього питання. Відповідно до поставленого запитання, аналіз необхідно здійснювати на основі категорій "причина – наслідок". Причиною можуть бути особливості географічного положення (чи регіональність), спеціалізація країни, геополітичні показники, характерні для країни та можуть впливати на неї, участь у міжнародних організаціях, тощо. Наслідком є прямий чи опосередкований вплив на розвиток країни в міжнародних відносинах.

4. Висновок – це узагальнення й аргументовані висновки до теми тощо. Він підсумовує есе або ще раз дає пояснення, підкріплює зміст і значення викладеного в основній частині. У висновку необхідно чітко висловити думку щодо теми есе на основі аргументів, які були наведені в основній частині.

Список використаних джерел містить перелік наукових джерел, які були використані для написання есе. Наукові джерела мають бути актуальними (тобто видані за останні п'ять років). Приклад оформлення використаних джерел наведено в додатку Д.

Перелік тем для написання есе

1. Методологічні основи теорії міжнародних відносин.
2. Методологічне та прикладне значення теорії міжнародних відносин.
3. Поняття світового та міжнародного порядків в інтерпретації реалістичного і неореалістичного, а також біхевіористичного підходів.
4. Р. Арон і теорія війни та миру
5. Концепція "географічної осі історії" Х. Маккіндера її значення в розвитку геополітики.
6. Дж. Міршаймер: теорія агресивного реалізму.
7. Геополітика "морської сили": від А. Мехена до Н. Спідмена.
8. Континенталістська геополітика К. Хаусхофера.
9. Концепція "зіткнення цивілізацій" С. Гантінгтона.
10. Неоліберальний аспект концепції "кінця Історії" Ф. Фукуями.
11. Кантівський проєкт вічного миру: реальність чи утопія.
12. Марксистська концепція міжнародних відносин: ретроспективний аналіз.
13. Космополітизм чи патріотизм: вибір сучасності.
14. Теорії міжнародних систем М. Каплана, С. Гоффмана, Р. Роузкранца.
15. Криза теорії міжнародних відносин: раціоналізм і рефлексіонізм.
16. Г. Моргентау: формування цілісної реалістичної теоретичної концепції.
17. Г. Гроцій про принципи ліберального міжнародного права та міжнародне співробітництво.
18. Вплив Н. Макіавеллі та Т. Гоббса на формування теорії політичного реалізму.

Приклад оформлення титульного аркуша есе

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

кафедра міжнародних
економічних відносин

ЕСЕ

на тему: **Концепція "кінця історії" Ф. Фукуями**

Виконав(ла):

студент(ка) спеціальності 291

"Міжнародні відносини,

суспільні комунікації та регіональні
студії" групи 6.01.291.010.17.1

Шевченко В. В.

Приклад оформлення використаної літератури

1. Асиметрія міжнародних відносин / за ред. Г. М. Перепелиці, О. М. Субтельного. – Київ : Стилос, 2005. – 555 с.
2. Басов Ф. А. Германия в Европейском Союзе: от экономического локомотива к политическому лидерству / Ф. А. Басов // Контуры глобальных трансформаций: политика, экономика, право. – Т. 10. – № 1. – 2017. – С. 33–52.
3. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
4. Девіс Н. Історія Європи / Н. Девіс ; [перекл. з англ. П. Таращука]. – Київ : Основи, 2001. – 1464 с.
5. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області. – Режим доступу : http://uprstat.kharkov.ukrtel.net/ua/stat/stat_inf.
6. Christian D. Maps of Time: An Introduction to Big History / David Christian. – Berkeley, Los Angeles, London : University of California Press, 2011. – 642 p.
7. Welt C. Ukraine: Background, Conflict with Russia, and U.S. Policy [Electronic resource] / Cory Welt // Congressional Research Service. – Access mode : https://www.everycrsreport.com/files/20200429R45008_e3102e65e35cca059be66.pdf.

Зміст

Вступ	3
1. Рекомендації до практичних занять	5
Змістовий модуль 1. Інституціоналізація теорії міжнародних відносин у контексті становлення її основних парадигм	5
Тема 1. Теорія міжнародних відносин: предмет, об'єкт, методи дослідження	5
Тема 2. Учасники міжнародних відносин: проблема суб'єктності	8
Тема 3. Ідейно-теоретичні передумови становлення основних парадигм міжнародних відносин у політичній думці Давнього Сходу, Античності, Середньовіччя	10
Тема 4. Теоретичні дослідження міжнародних відносин в епоху Відродження та Нового часу	12
Змістовий модуль 2. Сучасні теоретичні підходи та парадигми дослідження міжнародних відносин	15
Тема 5. Ліберальний напрям у теорії міжнародних відносин	15
Тема 6. Основи реалістичної концепції теорії міжнародних відносин	17
Тема 7. Неореалізм у теорії міжнародних відносин	18
Тема 8. Неолібералізм у теорії міжнародних відносин	20
Тема 9. Критичні теорії міжнародних відносин (марксизм і неомарксизм)	22
Тема 10. Геополітичний напрям у теорії міжнародних відносин	26
Тема 11. "Великі дебати" як етапи в розвитку теорії міжнародних відносин	28
Тема 12. Біхевіоризм і формування модерністських напрямів	30
Рекомендована література	32
Основна	32
Додаткова	32
Інформаційні ресурси	33
Додатки	34

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

ТЕОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

**Методичні рекомендації
до практичних завдань
для студентів спеціальності
291 "Міжнародні відносини, суспільні
комунікації та регіональні студії"
першого (бакалаврського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладач **Коротков Дмитро Сергійович**

Відповідальний за видання *І. П. Отенко*

Редактор *А. С. Ширініна*

Коректор *В. Ю. Труш*

План 2021 р. Поз. № 29 ЕВ. Обсяг 41 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*